

ПОЛІТИКА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА ЩОДО НОВИХ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ в 1990-х роках

У статті розглядається політика Федеративної Республіки Німеччина щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990-х роках. Проаналізовано зміни, які спричинили модернізацію зовнішньополітичного курсу Німеччини після її об'єднання, з'ясовано значення цих змін для держав Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Федеративна Республіка Німеччина, Центрально-Східна Європа, нові незалежні держави.

Завершення «холодної війни» та розпад блокової системи міжнародних відносин наприкінці 1980-х років спричинили глобальні геополітичні зміни, які найбільш яскраво проявилися на європейському континенті. Зокрема, з об'єднанням ФРН та НДР Німеччина набула якісно нового статусу у світовій політиці. Радикальні демократичні перетворення відбулися в державах Центральної та Східної Європи, де до влади прийшли демократичні уряди, що прагнули докорінної політичної та соціально-економічної переорієнтації своїх економічних та політичних зв'язків на західноєвропейські країни в межах європейських і трансатлантичних структур. Враховуючи той факт, що новий східний кордон ФРН після завершення її формального об'єднання 3 жовтня 1990 року автоматично став східним рубежем європейської спільноти, однією з нагальних проблем, що постала перед Німеччиною, була модернізація зовнішньополітичного курсу в східноєвропейському напрямку.

Окремі аспекти проблем формування та реалізації політики ФРН щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990-х роках висвітлюються в працях зарубіжних та вітчизняних істориків. Зокрема, серед німецьких досліджень з означеної проблеми варто назвати праці Грегора Шьольгена, Мартіна Єрабека, Ханса Мауля, Гюнтера Хельманна, Ернста Отто Сцемпіеля та ін.¹

Також зазначена проблема певною мірою досліджена в роботах російських германістів: Павлова Н.В., Погорельської С.В., Шпільова Д.А., Зайцева А.В. та Шелудченко Н.П.² Особливо варто відзначити дослідження Сербіної А.С., в якому авторка здійснила спробу проаналізувати

політику Німеччини щодо країн Центральної і Східної Європи в контексті розширення ЄС³.

У дослідженнях провідних українських германістів розглядається широке коло проблем зовнішньої політики об'єднаної Німеччини. Насамперед варто зазначити праці Мартинова А.Ю., Кудряченка А.І., Кондратюка С.В., Кривоноса Р., Солошенко В. та ін.⁴ Окремі аспекти політики ФРН щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990-х роках досліджені в працях Горбач Ю.С., Шилової С.О., Копійки В.В., Віднянського С.В. та Мартинова А.Ю., Кіш Є.Б.⁵

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що політика об'єднаної Німеччини щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи періоду 1990-х років не знайшла всебічного висвітлення та не стала предметом спеціального дослідження як в українській, так і в зарубіжних історіографіях.

Метою статті є висвітлення особливостей адаптації зовнішньополітичного курсу об'єднаної Німеччини щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в умовах радикальної зміни європейської системи міжнародних відносин перехідного періоду — від доби після завершення «холодної війни» і до консолідації зусиль Німеччини і Європейського Союзу, спрямованих на розбудову зони миру і стабільності на кордонах «старої Європи».

Об'єднана ФРН за своїми економічними показниками, кількістю населення та потенціалом одразу виходила на перше місце в Європі. Це викликало побоювання в сусідів Німеччини, але насамперед було викликом самій державі через необхідність пошуку своєї нової ролі на міжнародній арені⁶.

Справді, об'єднання ФРН і НДР різко змінило ситуацію на європейському континенті. У центрі вже не розділеної кордоном систем Європи з'явилася потужна німецька держава, що кардинально змінило існуючий серед європейських держав баланс сил. Якщо раніше в регіональному євроінтеграційному угрупованні не було яскраво вираженого лідера, то тепер у ролі головної європейської величини почала виступати саме ФРН. За словами німецького історика і політолога Грегора Шьольгена, єдина Німеччина несподівано, немовби за одну ніч, виступила в центр подій міжнародного життя і, не усвідомлюючи цього, із зростанням власного значення і ваги опинилася в ролі великої європейської держави⁷.

Варто зазначити, що процес трансформації зовнішньополітичного курсу ФРН проходив досить складно і супроводжувався значними внутрішньополітичними дебатами, перш за все, з таких питань, як «нормальність» Німеччини та набуття нею нового статусу на світовій арені. ФРН тривалий час жила в умовах обмеженого суверенітету, не

дозволяючи собі проводити самостійну активну зовнішню політику і роблячи ставку, в першу чергу, на структури європейської і трансатлантичної інтеграції. Нові умови, в яких опинилася країна, виявилися надзвичайно серйозним випробуванням для нації.

За словами німецького історика Гюнтера Хелльманна, Німеччина пережила ренесанс поняття «національні інтереси», і даний термін знову став однією із складових зовнішньополітичного дискурсу⁸.

В умовах щойно здобутої державної єдності німецькі політики вбачали вихід у відмові країни від політичних амбіцій та зосередженні на економічних інтересах. У цій ситуації вони підтвердили послідовність політики К. Аденауера, який робив ставку на європейську інтеграцію. Німеччина не збиралася відмовлятися від вдалої можливості повернутися на світову арену, але свій політичний вплив вона збиралася реалізовувати в межах єдиної Європи⁹.

Однак такі підходи й оцінки політичної еліти ФРН, на думку українського політолога С.В. Кондратюка, містили певну концептуальну суперечність. З одного боку, вони базувалися на післявоєнній зовнішньополітичній концепції, яка не враховувала якісно нового становища країни після її об'єднання; з іншого — відповідно до сучасних теорій міжнародних відносин активність німецької європейської політики в нових умовах мала спрямовуватися на домінування в Європі, а не на поглиблення та розширення співпраці в ЄС¹⁰.

Крім того, 1990-ті роки позначилися розгортанням дискусії щодо майбутньої зовнішньої політики ФРН і серед німецьких науковців. Уже в перші роки після об'єднання були розроблені численні концепції потенційної орієнтації німецької зовнішньої політики. У центрі цих дебатів стояло питання про те, буде об'єднана Німеччина реалізовувати майбутню силову політику або ціннісно-орієнтовану зовнішню політику з метою «цивілізування» міжнародних відносин. Група авторів припускала «самодостатню німецьку зовнішню політику», інші критично поставилися до цієї думки¹¹.

Наприклад, професор Трірського університету Ханс Мауль відстоював зовнішньополітичну рольову концепцію, відповідно до якої ФРН виступає в ролі «цивільної сили». На його думку, в нових умовах глобалізації для ФРН найпереконливішою моделлю зовнішньої політики залишається концепція «цивільної сили» часів Боннської республіки. Її спрямування визначається «цивілізуванням», тобто наданням міжнародним відносинам правової форми за зразком демократичної внутрішньої політики Заходу¹².

Ернст Отто Сцемпіль вбачав німецькі завдання в глобальній міжнародній системі. За його словами, інтеграція Німеччини до Західної Європи була необхідною основою східної політики. З одного боку,

Німеччина несе відповідальність за демократизацію політичної системи на Сході, але, з іншого, вона не може обмежуватися лише європейським мирним порядком. Німецька роль у європейській та світовій політиці полягає в активній допомозі у вирішенні причин конфліктів у світі — економічних труднощів, соціальних несправедливостей і політичного гніту¹³.

Однак, варто зазначити, що незважаючи на досить активну дискусію серед політичного істеблїшменту та наукових кіл щодо формування та реалізації зовнішньополітичного курсу ФРН у цілому та його напрямку щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи зокрема, представники урядової консервативно-ліберальної коалїції на чолі з Г. Колем дуже обережно підходили до питань, пов'язаних з більш чітким визначенням німецьких національних інтересів. Відповідно бракувало і офіційних документів з означеної проблеми¹⁴.

Практично єдиним документом періоду 1990-х років, в якому більш-менш чітко були визначені німецькі зовнішньополітичні прїоритети, є так звана «Бїла книга безпеки Федеративної Республїки Нїмеччина», яку видав уряд Г. Коля 1994 року в Боннї. Зокрема, в нїй визначалися наступні центральні інтереси нїмецької зовнішньої політики:

1. Забезпечення свободи, безпеки, добробуту громадян Нїмеччини та цїлісності її державної території.

2. Спільна з європейськими демократїями інтеграція до Європейського Союзу.

3. Міцний трансатлантичний союз, заснований на єдиних цїнностях та спільних інтересах, із Сполученими Штатами Америки як світовою державою.

4. Орієнтація на примирення і партнерство у відносинах із сусідніми східними державами, їх підключення до західних структур і створення таким чином нового всеохоплюючого кооперативного порядку у сферї безпеки.

5. Дотримання у світовому масштабі міжнародного права і прав людини та справедливий світовий економічний порядок, що базується на правилах ринкової економіки¹⁵.

Щодо європейської політики, визначальною складовою якої на початку 1990-х років була політика стосовно нових незалежних держав Центрально-Східної Європи, визначалися такі прїоритетні напрями діяльності федерального уряду:

1. Поглиблення європейської інтеграції через розбудову Європейського Союзу у сферї спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також європейської оборонної і безпекової ідентичності.

2. Розбудова і розвиток Західноєвропейського Союзу як оборонного компонента Європейського Союзу і європейського крила НАТО.

3. Розширення Європейського Союзу і Західноєвропейського Союзу¹⁶.

У цьому контексті характерним є те, що від початку 1990-х років з політичного лексикону німецьких політиків поступово зникає сам термін «східна політика», яка в епоху біполярності включала в себе комплекс відносин із країнами європейського континенту, розташованих на схід від німецької території. На зміну йому приходять термін «відносини з державами Центральної та Східної Європи». Це пояснюється, з одного боку, розпадом соціалістичного табору, з іншого — «розшаровуванням» і сегментацією зовнішньої політики ФРН у даному напрямі. Фактично почали вибудовуватися самостійні вектори, які, включали в себе, по-перше, політику щодо безпосередніх сусідів і потенційних членів ЄС і НАТО — Польщі та Чехії, а також Словаччини та Угорщини (держави Центральної Європи), по-друге, політику щодо держав Балтії, по-третє, політику щодо держав Південно-Східної Європи, і, по-четверте, політику щодо держав СНД, включаючи Російську Федерацію (власне держави Східної Європи)¹⁷.

Одним із перших викликів системі цінностей об'єднаної Німеччини, яка на початку 1990-х років повернулася до європейської політики в статусі великої держави, можна назвати події на території Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. Балканська криза початку 1990-х років актуалізувала німецьке бачення подій на континенті, а відтак — символізувала зростання ролі ФРН в умовах постбіполярного світу та європейської інтеграції.

Уперше після 1945 року німецька зовнішня політика була спрямована на вирішення питань з-поза концепції «обмеженої відповідальності», змушуючи німецьку дипломатію активізувати діяльність як у міжнародних організаціях, так і самостійно. Водночас події в Югославії стали лакмусовим тестом для здатності Німеччини виконувати нову функцію — однієї з найважливіших держав євроатлантичної спільноти, від дій якої залежить вирішення глобальних та регіональних проблем¹⁸.

Німецька позиція з югославського врегулювання еволюціонувала у травні–грудні 1991 року від формального визнання територіальної цілісності Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія до встановлення дипломатичних відносин із Словенією та Хорватією. Офіційним мотивом зміни зовнішньополітичного курсу Бонна щодо двох республік прийнято вважати сильний зовнішньополітичний тиск на владу з боку суспільства, яке вимагало припинити насилля і забезпечити реалізацію права на національне самовизначення в югославській федерації¹⁹.

В якості адекватного засобу врегулювання кризи пропонувалося інтернаціоналізувати конфлікт шляхом дипломатичного визнання Словенії та Хорватії. При цьому, формально виступаючи за проведення узгодженої лінії європейських держав у югославському напрямі, Німеччина, по суті, паралельно проводить самостійну політику, ігноруючи думки інших учасників Співтовариства. Пасивна позиція європейських партнерів Німеччини з югославського питання, викликана переговорами про створення Європейського Союзу, сприяла прийняттю німецького плану врегулювання у грудні 1991 року²⁰.

Париж, Лондон і Вашингтон спочатку піддали різкій критиці самостійні дії Німеччини і наполягали на збереженні в тому чи іншому вигляді єдиної югославської федерації. Проте, Німеччині вдалося відстояти свою точку зору, і незабаром інші європейські держави також визнали незалежність цих двох країн.

На думку російської дослідниці С.В. Погорельської, визнання Словенії та Хорватії, яке спровокувало Боснійську кризу, продемонструвало чітке прагнення ФРН до посилення своєї політичної ваги, яке в наступні роки послідовно розвивалося в німецькій європейській політиці²¹.

Особлива увага об'єднаної Німеччини до нових незалежних держав Центральної та Східної Європи була викликана низкою причин, перш за все політичних: ФРН не бажала катастрофічних варіантів розвитку подій у цих країнах та їх негативного впливу на Німеччину. Забезпечення власної безпеки ФРН пов'язувала з цілим комплексом завдань, одним із яких було заповнення вакууму, який виник на сході Європи в результаті розпаду світової соціалістичної системи²².

Посилаючись на Вацлава Гавела, Гельмут Коль підкреслював необхідність повернення країн Центральної, Східної та Південної Європи, що перебували під радянською владою, додому в Європу. При цьому західний кордон Польщі не повинен назавжди залишитися східним кордоном Європейського Союзу. Горизонт для подальшого розширення ЄС відкритий, і цей унікальний шанс необхідно використати в ім'я побудови спільного майбутнього. Таким чином, ЄС мусить остаточно подолати розділення європейського континенту на Схід і Захід²³.

Крім того, Г. Коль і Г.-Д. Геншер розглядали підключення нових незалежних держав Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу як історичний шанс на примирення, ліквідацію бар'єрів післявоєнного розколу Європи і на створення єдиної Європи. Вони сподівалися, що в цьому процесі ФРН буде відведена роль мосту між Заходом і Сходом. Більше того, у випадку розширення ЄС на схід ФРН втрачала своє небезпечне геополітичне становище висунутого на Схід форпосту Заходу, яке вона мала в період біполярного влаштування світу.

Ще одне міркування, яким керувалася політична еліта країни, полягало в тому, що політична та економічна стабільність у державах Східної Європи виявиться тією причиною, яка змусить населення цих країн залишатися вдома, а не прагнути на заробітки до Німеччини. Німецьке населення вкрай не бажало великого припливу мігрантів із країн колишнього соціалістичного табору, що могло серйозно дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію, і так не цілком сприятливу у зв'язку з наслідками німецького об'єднання²⁴.

Насамперед йшлося про країни так званої Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина), які безпосередньо межують з Німеччиною. Зовнішня політика федерального уряду Німеччини щодо вишеградських країн, починаючи з 1990-х років, передбачала багатостороннє залучення цих країн до західних економічних і стабілізаційних структур і встановлення з ними мирних та дружніх двосторонніх відносин, закріплених відповідними договорами²⁵.

З усіх східноєвропейських країн найскладнішими для ФРН були відносини з Польщею. Це було пов'язано зі страхом поляків перед Німеччиною, що мав багатовікове коріння, а також наслідками 45-річної антинімецької пропаганди. 14 листопада 1990 року між Німеччиною та Польщею було підписано договір про існуючий кордон, який усунув існуюче джерело напруженості в польсько-німецьких відносинах і став основою для зближення двох держав.

17 червня 1991 року було підписано німецько-польський договір про добросусідство та дружнє співробітництво, в якому Бонн зобов'язався підтримувати євроінтеграційні потуги Польської держави, а німецькій меншині в Польщі було гарантовано забезпечення основних прав²⁶.

Активізація двосторонніх відносин між ФРН і Чехією відбулася в лютому 1990 року, коли було засновано спільну німецько-чехословацьку історичну комісію, а в 1992 році ФРН і Чехословаччина підписали договір про дружбу і співробітництво, домовившись про співпрацю у різних сферах науки, культури, економіки та навколишнього середовища. Договір містив також обіцянку Німеччини підтримати вступ Чехословаччини до Європейського Союзу, однак у ньому нічого не говорилося про вирішення проблеми судетських німців, яка тривалий час ускладнювала відносини між двома державами.

Спробою розв'язати проблему судетських німців і розібратися з виплатою відшкодувань жертвам нацизму в Чехії стало підписання на початку 1997 року німецько-чеської декларації про двосторонні відносини та їх майбутній розвиток. У цьому документі ФРН і Чехія визнали, що «минула несправедливість належить минулому», Німеччина визнала свою відповідальність за Мюнхенську угоду 1938 року, а Чехія виба-

чилася за післявоєнні виселення судетських німців. Разом з тим, питання про повернення власності виселеним німцям залишалося відкритим, у зв'язку з чим німецька сторона заявила, що підписаний документ є декларацією, а не договором. У цілому ж, декларація сприяла поживленню німецько-чеських політичних та економічних відносин, забезпечила Чехії німецьку підтримку при вступі до ЄС і НАТО²⁷.

Німецько-словацькі відносини в 1990-х роках розвивалися на традиційно дружній основі. Перша словацька держава (1939–1944рр.), яка існувала під контролем Гітлера, не залишила по собі негативного осадку, який би ускладнював відносини між державами, як це було у німецько-польському та німецько-чеському випадках. Визначальну роль у становленні нових німецько-словацьких відносин відіграв німецько-чехословацький договір про добросусідство від 27 лютого 1992 року. У ньому договірні сторони домовилися розбудовувати свої відносини в дусі добросусідства та дружби, багатосторонньої партнерської співпраці.

Визначальною сферою взаємодії Берліна та Братислави став процес розширення ЄС на Схід та актуальне для 1990-х років питання про євроінтеграцію Словаччини. На цьому тлі важливе значення мав візит до Словаччини 1 травня 1997 року тогочасного федерального міністра закордонних справ К. Кінкеля, який офіційно пообіцяв, що ФРН підтримуватиме наміри словацького уряду щодо вступу країни в ЄС і НАТО²⁸.

З усіх вишеградських країн найбільш позитивно ставилася до Німеччини в 1990-ті роки Угорщина. Німецько-угорські відносини ніколи не були обтяжені історичними проблемами, а відкриття Угорщиною у вересні 1989 року своїх кордонів для кількох десятків тисяч громадян НДР, які хотіли виїхати на Захід, надало їй особливого статусу в очах німців.

6 лютого ФРН і Угорщина уклали договір про співпрацю й партнерство в Європі, згідно з яким Німеччина взяла на себе зобов'язання допомогти Угорщині вступити в ЄС, що було головною зовнішньополітичною метою цієї країни. Розширилося також військове співробітництво між Берліном і Будапештом: німецька сторона погодилася допомогти в модернізації угорських збройних сил, надати Угорщині деякі запчастини до озброєння з арсеналів НДР²⁹.

Отже, політика ФРН щодо нових незалежних держав Центральної Європи в 1990-ті роки характеризувалася такими визначальними рисами, як активізація двосторонніх відносин, їх розбудова в дусі партнерства і добросусідства, підтримка Німеччиною євроінтеграційних прагнень нових незалежних держав Центральної Європи.

Натомість позиція ФРН щодо нових незалежних держав Східної Європи виявилася більш обережною, зважаючи на потенційні загрози,

спричинені заключною стадією розпаду СРСР. На думку білоруського історика В.В. Фрольцова, підхід Німеччини до цього питання базувався на кількох принципах, які публічно ніколи не озвучувалися, однак цілком чітко проявлялися в конкретних кроках і діях федерального уряду щодо колишніх радянських республік:

1. Дипломатичне визнання нових незалежних країн відбувалося тільки за умов погодження з цим Москви і наявності консолідованої позиції західних союзників ФРН, ігнорувати яку Г. Коль не мав змоги.

2. Визнання і встановлення дипломатичних відносин із колишніми союзними республіками безпосередньо залежало від політичної ситуації всередині цих країн, а точніше, від її оцінки представниками зовнішньополітичного апарату Німеччини.

3. Повноцінна міждержавна взаємодія з пострадянськими країнами розпочиналася лише за умови, що вона не здатна була погіршити відносини ФРН з іншими державами, у першу чергу, з Росією, або втягнути німецьку дипломатію в політичну боротьбу в самих цих країнах³⁰.

Така орієнтація на співпрацю з Російською Федерацією зумовлювалася насамперед тим, що союз із Росією потрібен був для забезпечення за Німеччиною пріоритетних позицій у Європі³¹.

Відносини із Росією були самостійним, а можливо навіть центральним напрямом у зовнішній політиці ФРН. Ще до офіційного розпаду СРСР, 21 листопада 1991 року, Г. Коль і Б. Єльцин підписали Спільну заяву, в якій було підтверджено бажання «всебічно розвивати відносини дружби, добросусідства і співробітництва» на основі існуючого радянсько-німецького договору. В якості основи такого співробітництва було названо прихильність до демократії як «єдиної законної форми державного правління», а також прагнення до Європи як до «єдиного простору, заснованого на спільних цінностях і вкоріненого у свідомості людей».

ФРН першою з провідних західних держав визнала Російську Федерацію як правонаступника колишнього СРСР³². Дипломатичні відносини між Федеративною Республікою Німеччина і Російською Федерацією були встановлені вже 26 грудня 1991 року.

Другим за значенням партнером серед нових незалежних держав Східної Європи для ФРН виступила Україна, для якої в переломний момент досягнення державного суверенітету одним із найбажаніших партнерів виявилася Німеччина, що, зі свого боку, також сприяла розширенню зв'язків із новоствореною Українською державою. 26 грудня 1991 року ФРН однією з перших серед країн «Великої Сімки» визнала незалежність України. Дипломатичні відносини були встановлені 17 січня 1992 року³³.

Важливою подією в розвитку німецько-українських відносин став офіційний візит федерального канцлера Г.Коля до України 9–10 червня 1993 року. Окрім Спільної декларації про основи відносин між Україною та ФРН, було підписано також угоди про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки; про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища; про співробітництво у розв'язанні проблем ліквідації ядерних озброєнь; з питань, що становлять взаємний інтерес у зв'язку з ядерно-технічною безпекою і радіаційним захистом; про міжнародне автомобільне сполучення; про морське судноплавство; про повітряне сполучення; про відрядження німецьких викладачів у навчальні заклади України; про створення Бюро делегата німецької економіки в Україні³⁴.

Проте, визнавши незалежність України й встановивши дипломатичні відносини, Федеративна Республіка Німеччина в числі інших країн Заходу до вирішення складних світових і європейських проблем, формування взаємовідносин з країнами СНД певний час підходила через призму взаємин із Російською Федерацією³⁵.

За схожим сценарієм розвивалась і ситуація з визнанням республіки Білорусь. Це відбулося на п'ять днів пізніше України — 31 грудня 1991 року. Тим не менше, процедура встановлення дипломатичних відносин затягнулася, оскільки білоруська сторона вимагала від МЗС ФРН визнання факту їх відновлення. Йшлося про відновлення розірваних у 1923 році відносин між Веймарською Республікою і БРСР. У результаті цю проблему було вирішено лише 13 березня 1992 року, коли в ході візиту до Мінська Г.-Д. Геншера було підписано договір про відновлення дипломатичних відносин³⁶.

Однак, якщо визнання ФРН Російської Федерації як правонаступника СРСР, а також України та Білорусі відбувалося практично одночасно, то у випадку з багатьма іншими пострадянськими країнами цей процес значно затягнувся. Німецька дипломатія дуже уважно стежила за політичними процесами в колишніх радянських республіках. Сумніви стосовно збереження цими країнами незалежності та (або) територіальної цілісності в недалекому майбутньому призводили до тривалого затягування процедури визнання, не кажучи вже про встановлення дипломатичних відносин (зокрема, так відбулося у випадку з Молдовою, встановлення дипломатичних відносин між нею і ФРН зайняло півроку)³⁷.

Отже, політика Федеративної Республіки Німеччина щодо нових незалежних держав Східної Європи (Російська Федерація, Україна, Білорусь, Молдова) в 1990-х роках була значно обережнішою в порівнянні з німецькою політикою щодо її центральноевропейських сусідів та в основному характеризувалася орієнтацією на співробітництво з Росій-

ською Федерацією, від погодження з якою значною мірою залежав розвиток двосторонніх відносин Німеччини з іншими новими незалежними державами Східної Європи.

Таким чином, формування політики Федеративної Республіки Німеччина щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990-х роках було спричинене радикальними геополітичними змінами кінця 1980-х — початку 1990-х років, а саме завершенням «холодної війни», розпадом світової соціалістичної системи, об'єднанням Німеччини та демократичними перетвореннями у державах Центральної та Східної Європи. Разом з тим, для зовнішньої політики ФРН у східноєвропейському напрямку в 1990-ті роки характерною є розбудова цілком самостійних векторів. Зокрема, одним із перших викликів для німецької зовнішньої політики стала Балканська криза початку 1990-х років. Саме участь у розв'язанні цього регіонального конфлікту виявилася для об'єднаної Німеччини своєрідною «пробою сили» в якості нового зовнішньополітичного статусу світової держави. Одноосібне, без погодження з європейськими союзниками, визнання ФРН Словенії і Хорватії засвідчили природне прагнення об'єднаної Німеччини до посилення своєї ролі на міжнародній арені. Курс ФРН щодо нових незалежних держав Центральної Європи (Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина) позначився значною активізацією відносин із цими країнами, розвитком міждержавного діалогу в дусі добросусідства та партнерства, підтримкою з боку Німеччини євроінтеграційних прагнень країн Вишеградської групи. Таким способом ФРН не лише сприяла розбудові Європейського Союзу, що після об'єднання визнавалося одним із пріоритетних напрямків її зовнішньополітичної діяльності, але й задовольняла власні геополітичні та економічні інтереси, спрямовані на недопущення кризових варіантів розвитку подій у цих країнах, що могло негативно позначитися на внутрішньополітичній та економічній ситуації в самій Німеччині. Пріоритетним для ФРН напрямом діяльності на пострадянському просторі в 1990-х роках залишалася співпраця з Російською Федерацією, оскільки в тогочасних умовах союз із Росією для німецьких політиків виявився найбільш вдалим розвитком подій. Що ж до інших нових незалежних держав Східної Європи (Україна, Білорусь та Молдова), політика Федеративної Республіки Німеччина була значно обережнішою, що проявилася в затягуванні визнання та встановлення дипломатичних відносин із цими країнами. Відносини з ними ФРН розбудовувала крізь призму відносин із Російською Федерацією. У цілому варто зазначити, що політика Федеративної Республіки Німеччина щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990 роках сприяла економічному і

політичному лідерству, зростанню значення Німеччини в Європі та світі. Вона стала цілком адекватною відповіддю на виклики часу.

---

¹ *Schöllgen G.* Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart. — München: Verlag C. H. Beck, 2004. — S. 248; *Schöllgen G.* Der Auftritt Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne. Berlin: Propyläen Verlag, 2003. — S. 176; *Jerábek M.* Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union. — München: Verlag C.H. Beck. — 2011. — S. 375; *Jerábek M.* Das vereinigte Deutschland und «neue deutsche Aussenpolitik». Diskussion in den 90er Jahren // *Studia Germanica et Austriaca* 2002. — № 2. — S. 24–36; *Maull Hanns W.* Die deutsche Außenpolitik am Ende der Ära Kohl. — In: Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik. — 1999. — S. 172–174; *Hellmann G.* Deutschland, Europa und Osten // *Internationale Politik.* — 2007. — № 3. — S. 20–28; *Ernst-Otto Czempiel.* Die Rolle Deutschlands in der neuen Welt(un)ordnung // *Gewerkschaftliche Monatshefte.* — 1992. — № 10. — S. 613–620.

² *Павлов Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов; Ин-т мировой экономики и международных отношений. — М.: Наука, 2005. — 410 с.; *Павлов Н.В.* Внешняя политика Берлинской республики: новый «германский» путь? // *Мировая экономика и международные отношения.* — 2005. — № 2. — С. 63–75; *Павлов Н.В.* Германия: QUO VADIS? // *Мировая экономика и международные отношения.* — 2006. — № 3. — С. 31–40; *Погорельская С.В.* Внутриполитические аспекты новой германской внешней политики // *Мировая экономика и международные отношения.* — 2001. — № 7. — С. 91–100; *Штилев Д.А.* Системная трансформация в интерпретации политического руководства Германии. Нижний Новгород. Изд. НИСОЦ. — 2012. — 131 с.; *Зайцев А.В.* Внешняя политика ФРГ: поиск баланса между европейской интеграцией и национальными интересами // *Вестник МГОУ. Серия «История и политические науки».* — 2012. — № 1. — С. 34–44; *Шелудченко Н.П.* Новая «восточная» политика ФРГ в 1990–2005 гг. // *Вестник МГОУ. Серия «История и политические науки».* — 2013. — № 1. — С. 10–16.

³ *Сербина А.С.* Политика Германии в отношении стран Центральной и Восточной Европы в связи с расширением ЕС (1990–2007 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.03. — Томск, 2011. — 29 с.

⁴ *Кудряченко А.І.* Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970–1991 рр.). — К., 1996. — 239с.; *Мартинов А.Ю.* Українсько-німецькі зв'язки у контексті європейської інтеграції: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. — К., 1997. — 23 с.; *Мартинов А.Ю.* Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки. — К.: Корпорація, 2006. — 447 с.; *Кондратюк С.В.* Європейська політика об'єднаної Німеччини: Монографія. — К., 2008. — 264 с.; *Кривонос Р.А.* Німеччина в структурі європейського співробітництва: Автореф. дис. канд. пол. наук: 23.00.04. — К., 2002. — 22 с.; *Солошенко В.* Українсько-німецькі відносини у 90-х роках ХХ століття.: Автореф. Дис. канд. іст. наук: 07.00.02. — К., 2005. — 21 с.

⁵ *Горбач Ю.С.* Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991–2004 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. — К., 2005. — 22 с.; *Шилова С.О.* Російсько-німецькі відносини у 90-ті роки ХХ століття. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. — Донецьк, 2008. — 25 с.; *Копійка В.В.* Теоретичний та практичний виміри розширення Європейського Союзу: Автореф. дис. канд. пол. наук: 23.00.04. — К., 2004. —

24 с.; *Копійка В.В.* Європейський Союз: досвід розширення і Україна. — К.: Юрид. думка, 2005. — 448 с.; *Віднянський С.В., Мартинов А.Ю.* Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. — 395 с.; *Киш Є.Б.* Країни Центральної Європи в системі міжнародних інтеграційних процесів (1991–2007 роки): Автореф. дис. док. іст. наук: 07.00.02. — Ужгород, 2008. — 40 с.

⁶ *Каракуц А.М.* Зовнішня політика Німеччини наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. / Наукові праці. Історія. Випуск 116. Том 129. — К., 2010. — С. 186.

⁷ *Зайцев А.В.* Внешняя политика ФРГ: поиск баланса между европейской интеграцией и национальными интересами // Вестник МГОУ. Серия «История и политические науки». — 2012. — № 1. — С. 37.

⁸ *Hellmann G.* Deutschland, Europa und Osten // Internationale Politik. — 2007. — № 3. — S. 20.

⁹ *Сербина А.С.* Политика Германии в отношении стран Центральной и Восточной Европы в связи с расширением ЕС (1990–2007 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.03. — Томск, 2011. — С. 24.

¹⁰ *Кондратюк С.В.* Європейська політика об'єднаної Німеччини: Монографія. — К., 2008. — С. 63.

¹¹ *Jerabek M.* Das vereinigte Deutschland und «neue deutsche Aussenpolitik». Diskussion in den 90er Jahren // Studia Germanica et Austriaca 2002. — № 2. — S. 27.

¹² *Maull Hanns W.* Die deutsche Außenpolitik am Ende der Ära Kohl. — In: Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik. — 1999. — S. 173.

¹³ *Ernst-Otto Czempel.* Die Rolle Deutschlands in der neuen Welt(un)ordnung // Gewerkschaftliche Monatshefte. — 1992. — № 10. — S. 613–620.

¹⁴ *Кондратюк С.В.* Європейська політика об'єднаної Німеччини: Монографія. — К., 2008. — С. 63.

¹⁵ Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. — Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 1994. — S. 42.

¹⁶ Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. — Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 1994. — S. 44.

¹⁷ *Павлов Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов; Ин-т мировой экономики и международных отношений. — М.: Наука, 2005. — С. 187.

¹⁸ *Пелех Є.* Політика ФРН щодо подій в Югославії та утворення нових держав на Балканах (1991–1992) // Наукові зошити іст. фак-ту нац. ун-ту ім. І. Франка: Збірник наукових праць. — Львів: 2010. — Вип. 10. — С. 258.

¹⁹ *Никонов Е.Г.* Германская политика по урегулированию региональных конфликтов на постюгославском пространстве 1991–1999 гг.: Автореф. дис. канд. ист. наук: 23.00.01. — Казань, 2007. — С. 17.

²⁰ *Никонов Е.Г.* Германская политика по урегулированию региональных конфликтов на постюгославском пространстве 1991–1999 гг.: Автореф. дис. канд. ист. наук: 23.00.01. — Казань, 2007. — С. 18.

²¹ *Погорельская С.В.* Внутриполитические аспекты новой германской внешней политики // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 7. — С. 92.

²² *Шелудченко Н.П.* Новая «восточная» политика ФРГ в 1990–2005 гг. / Вестник МГОУ. Серия «История и политические науки». — 2013. — № 1. — С. 11.

²³ Шпилев Д.А. Системная трансформация в интерпретации политического руководства Германии. Нижний Новгород. Изд. НИСОЦ. — 2012. — С. 27–28.

²⁴ Германия. Вызовы XXI века. Под ред. В.Б. Белова. — М.: 2009. — С. 202–203.

²⁵ Горбач Ю.С. Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991–2004 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. — К., 2005. — С. 12.

²⁶ Сокол С.М. Місце України в зовнішній політиці Німеччини в Східній Європі на сучасному етапі // Магістеріум. Випуск 28. Історичні студії. — К., 2007. — С. 56.

²⁷ Горбач Ю.С. Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991–2004 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. — К., 2005. — С. 13.

²⁸ Сокол С.М. Місце України в зовнішній політиці Німеччини в Східній Європі на сучасному етапі // Магістеріум. Випуск 28. Історичні студії. — К., 2007. — С. 56.

²⁹ Сокол С.М. Місце України в зовнішній політиці Німеччини в Східній Європі на сучасному етапі // Магістеріум. Випуск 28. Історичні студії. — К., 2007. — С. 56–57.

³⁰ Фрольцов В.В. Признание ФРГ постсоветских государств: ключевые подходы и интересы // Розпад Радянського Союзу та міжнародні інтерпретації завершення «холодної війни»: 20 років потому. — С. 58.

³¹ Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. — С. 260.

³² Павлов Н.В. Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов; Ин-т мировой экономики и международных отношений. — М.: Наука, 2005. — С. 192–193.

³³ Верховна Рада України. Комітет з питань Європейської інтеграції: «Співробітництво України та Німеччини»: Парламентські слухання 16 листопада 2005 року. — К.: 2006. — С. 74.

³⁴ Пономаренко А. Українсько-німецькі зв'язки в новий час: хроніка подій // Діалог. — 2000. — № 1. — С. 24.

³⁵ Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. — К.: 2009. — С. 98.

³⁶ Фрольцов В.В. Признание ФРГ постсоветских государств: ключевые подходы и интересы // Розпад Радянського Союзу та міжнародні інтерпретації завершення «холодної війни»: 20 років потому. — С. 59.

³⁷ Фрольцов В.В. Признание ФРГ постсоветских государств: ключевые подходы и интересы // Розпад Радянського Союзу та міжнародні інтерпретації завершення «холодної війни»: 20 років потому. — С. 60.

В статье рассматривается политика Федеративной Республики Германия в отношении новых независимых государств Центрально-Восточной Европы в 1990-х годах. Проанализированы изменения, которые обусловили модернизацию внешнеполитического курса Германии после ее объединения, выяснено значение этих изменений для государств Центрально-Восточной Европы.

Ключевые слова: Федеративная Республика Германия, Центрально-Восточная Европа, новые независимые государства.

The paper is dedicated to the policy of Germany about the new independent State in the Central-East-Europe. The paper deals with the modernization of the foreign policy of Germany in the relationship with the East-European State.

Key words: Germany, Central-East-Europe, new independent State.